

Tahirə Tahir qızı Axundova
*Azərbaycan Dillər Universitetinin müəllimi,
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant
<https://orcid.org/0009-0005-148207097>
E-mail: axundova-t@mail.ru
[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(1\).122-126](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(1).122-126)*

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ TƏLƏBƏLƏRDƏ ŞİFAHİ NİTQIN KOMMUNİKATİVYÖNÜMLÜ STRATEJİ SƏRİŞTƏSİNİN FORMALAŞMASI İLƏ BAĞLI PROBLEMLƏR

Tahira Tahir Akhundova
*lecturer at Azerbaijan University of Languages,
doctorial student in the program of doctor of philosophy*

THE FORMATION OF COMMUNICATION-ORIENTED STRATEGIC COMPETENCE OF ORAL SPEECH IN STUDENTS IN TEACHING ENGLISH

Тахира Тахир гызы Ахундова
*преподаватель Азербайджанского Университета Языков,
диссертант по программе доктора философии*

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНО-СТРАТЕГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УСТНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Xülasə. Tələbələrin şifahi ingilis nitqində kommunikasiyayönlü strateji kompetensiyanın formalaşdırılması ali məktəb səviyyəsində xarici dil tədrisinin əsas nəzəri-metodoloji istiqamətlərindən birini təşkil edir. Kommunikativ səriştə müəyyən bir mədəniyyət kontekstində səmərəli ünsiyyət və informasiya mübadiləsini təmin edən bilik, bacarıq və fəaliyyət strategiyalarının məcmusudur. Bu səriştə kompleks xarakter daşıyır və kommunikativ məsafənin adekvat qorunması, ünsiyyətin tonunda baş verən dəyişikliklərə çevik reaksiya verilməsi, konkret mədəniyyətin daşıyıcısından gözlənilən bilik və sosial davranış normalarının mənimsənilməsi, nitq aktlarının mövzuya uyğun şəkildə təşkili, eləcə də sosial qəbul olunmuş ünsiyyət formullarının məqsədyönlü tətbiqi kimi komponentləri özündə birləşdirir. Bundan əlavə, situasiyaya uyğun effektiv qarşılıqlı təsir üçün zəruri olan verbal və qeyri-verbal vasitələrin optimal istifadəsini də tələb edir.

Ali məktəbdə ingilis dili tədrisi zamanı tələbələrdə kommunikativ-strateji səriştənin inkişaf etdirilməsi onların sosial-mənəvi inkişafının dəstəklənməsi, təhsilin humanist məzmununun gücləndirilməsi və hər bir tələbənin kommunikativ potensialının maksimum səviyyədə reallaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu səbəbdən universitetdə ingilis dili tədrisinin əsas məqsədi tələbələrin şifahi nitqində kommunikativ və strateji səriştənin formalaşdırılması, onların mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə fəal iştirak edə bilən, kommunikativ fəaliyyətini müstəqil şəkildə təkmilləşdirə bilən şəxsiyyət kimi yetişdirilməsidir.

Açar sözlər: *kommunikasiya, stratejiya, nitq, ünsiyyət, şəxsiyyət*

Abstract. The formation of students' communicative strategic competence in oral English speech is one of the main theoretical and methodological directions of foreign language teaching at the higher education level. Communicative competence is a set of knowledge, skills and action strategies that ensure effective communication and information exchange in a given cultural context. This competence is complex in nature and combines such components as adequate maintenance of communicative distance, quick response to changes in the tone of communication, mastering the knowledge and social behavior norms expected from the bearer of a particular culture, organization of speech acts in accordance with the topic, as well as the purposeful

application of socially accepted communication formulas. In addition, it also requires the optimal use of verbal and non-verbal means necessary for effective interaction, appropriate to the situation.

Developing students' communicative-strategic competence during English language teaching in higher education is of great importance in terms of supporting their social-spiritual development, strengthening the humanistic content of education, and realizing the communicative potential of each student to the maximum level.

For this reason, the main goal of teaching English at the university is to form students' communicative and strategic competence in oral speech, to develop them as individuals who can actively participate in intercultural communication and independently improve their communicative activities.

Key words: *communication, strategy, oration, relation, character*

Аннотация. Формирование у студентов коммуникативно-стратегической компетенции в устной английской речи является одним из основных теоретико-методических направлений обучения иностранным языкам в высшей школе. Коммуникативная компетенция представляет собой совокупность знаний, умений и стратегий действий, обеспечивающих эффективное общение и обмен информацией в заданном культурном контексте. Эта компетенция носит комплексный характер и объединяет такие компоненты, как адекватное поддержание коммуникативной дистанции, быстрое реагирование на изменения тональности общения, владение знаниями и нормами социального поведения, ожидаемыми от носителя той или иной культуры, организация речевых актов в соответствии с темой, а также целенаправленное применение социально принятых формул общения. Кроме того, она требует оптимального использования вербальных и невербальных средств, необходимых для эффективного взаимодействия, адекватного ситуации.

Развитие коммуникативно-стратегической компетентности студентов в процессе обучения английскому языку в высшей школе имеет большое значение для содействия их социально-духовному развитию, усиления гуманистического содержания образования, максимальной реализации коммуникативного потенциала каждого студента.

Именно поэтому основной целью преподавания английского языка в вузе является формирование у студентов коммуникативной и стратегической компетентности в устной речи, развитие их как личностей, способных активно участвовать в межкультурном общении и самостоятельно совершенствовать свою коммуникативную деятельность.

Ключевые слова: *коммуникация, стратегия, речь, связь, личность*

Kommunikativ sərəştə anlayışı dilçi şəxsiyyət mövqeyindən müvafiq mədəniyyət çərçivəsində ünsiyyəti və məlumat mübadiləsini təmin etmək üçün zəruri olan bilik, bacarıq və bacarıqlara sahib olmağı ifadə edir. Kommunikativ sərəştə, zəruri kommunikativ məsafəni saxlamaq, dəyişən ünsiyyət tonuna adekvat reaksiya vermək, müəyyən bir mədəniyyətin daşıyıcısının nə bilməli olduğunu bilmək, nitq mövzusunun müəyyən bir şəkildə ünsiyyət qurmaq, qəbul edilmiş ünsiyyətdən istifadə etmək bacarığı daxil olmaqla kompleks bir təhsildir. Ünsiyyət formulları, habelə müəyyən bir vəziyyətdə uğurlu ünsiyyət üçün zəruri olan şifahi və şifahi olmayan vasitələrdən istifadə.

Müasir dilçilikdə kommunikativ sərəştə linqvistik sərəştəyə malik olmaq, başqa sözlə, linqvistik xarakterli müəyyən miqdarda məlumat, linqvistik vasitələri ünsiyyətin vəzifələri və şərtləri ilə əlaqələndirmək bacarığı, habelə şifahi ünsiyyəti təşkil etmək bacarığı kimi başa düşülür. Sosial davranış normalarını və bəyanatın

kommunikativ məqsəduyğunluğunu nəzərə almaq" (N.İ.Gəz, s.66-68.).

"Kommunikativlik kateqoriyası bu gün dünyaya metodologiyasını birləşdirən əsas platformadır" (V.G.Kostomarov, O.D.Mitrofanova, s. 35-75.).

Pifo (səh. 32-38) kommunikativliyi "məhətəşəm üsul" adlandırır (A.N. Leontiev, s. 8-12). – "nitq fəaliyyəti nəzəriyyəsinin əsas prinsipləri" (N. Rivers, s. 28-33) – "tərbiyə hərəkətlərinin məqsədi və əsas məzmunu".

Mədəniyyətlərarası ünsiyyət məqsədləri üçün şifahi ünsiyyətin öyrədilməsi problemi çox mürəkkəbdir və bu problemi cəmiyyətin müasir sosial sifarişi işığında həll etmək zərurəti çox aktualdır və geniş beynəlxalq əlaqələrlə bağlıdır. Tədqiqatçılar bu problemi həll etmək üçün çoxsaylı cəhdlər edirlər. Müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri arasında ünsiyyət üçün kommunikativ sərəştəyə sahib olmağın prioritetini dərk edən tədqiqatçılar onu bir sıra komponentlərə ayırmağa çalışırlar.

Avropa Şurası tələbələrin kommunikativ qabiliyyətinin inkişafına töhfə verən kompo-

nentlər arasında strateji səriştəni, yəni “istifadəçinin kod biliklərindəki boşluqları doldurmaq/kompensasiya etmək üçün şifahi və qeyri-verbal strategiyalardan istifadə etmək bacarığını” müəyyən edir. (Avropa Şurası, səh.2-8).

Strateji səriştə, ilk növbədə şifahi ünsiyyət prosesində müəyyən çətinliklərin yarandığı hallarda kiminsə bəyanatını başa düşmək və nitq ifadələrini özünüz yaratmaq qabiliyyətini nəzərdə tutur.

“Strategiya” anlayışı linqvistika, sosiolinqvistika və linqvodidaktika vasitələrinə nisbətən yaxın vaxtlarda daxil edilmişdir və tədqiqatın məqsədlərindən asılı olaraq fərqli şəkildə müəyyən edilir.

Linqvistik didaktikada strategiyanın ümumi qəbul edilmiş və tez-tez istinad edilən tərfi S.Faerx və C.Kasperə məxsusdur, onlar üçün strategiya problemin həlli, ünsiyyətin müəyyən kommunikativ məqsədinə nail olmaq üçün şüurlu plandır, əgər ünsiyyətin pozulması təhlükəsi varsa səs-küyə, iştirakçıların kifayət qədər hazır olmamasına və s. “Nitqin səlisliyinin olmaması, söhbət apara bilməmək və ya söhbətdə iştirak edə bilməmək strateji səriştənin zəif inkişafının nəticəsidir” (Faerch C., Kasper G., s. 25-30).

Strateji səriştə anlayışı, konkret ünsiyyət dilindən asılı olaraq linqvistik davranış səviyyəsində dəyişdirilə bilsə də, Avropa mədəniyyəti daxilində az və ya çox dərəcədə universal olan bəzi fundamental ünsiyyət qaydalarının mövcudluğunu nəzərdə tutur.

Strateji səriştə anlayışı xarici dilin tədrisi üçün çox vacibdir. Bu tip səriştələrin kifayət qədər inkişaf etdirilməsi, hətta yaxşı qrammatika biliyi və böyük lüğəti olan tələbələrə kommunikativ niyyətlərini yerinə yetirə bilməməsinə gətirib çıxarır. Belə bir bacarıqsızlıq müxtəlif, lakin həmişə xoşagəlməz nəticələrə səbəb ola bilər: yaxşı hazırlanmış bir tələbənin imtahanda uğursuz olmasından tutmuş, məhdud mövzular daxilində belə ana dili danışan şəxslə məqbul söhbət apara bilməməsinə qədər. Digər tərəfdən, çox məhdud söz ehtiyatına və qrammatik quruluşa malik insanların məhz inkişaf etmiş strateji səriştələrinə görə xarici dildə uğurla söhbət apara bildiyi hallar var.

Strateji səriştə (və ya onun olmaması) tələbənin bu və ya digər şifahi mesajı çatdırmaq istədikdə, lakin onun linqvistik imkanları, bilik və bacarıqları ona öz fikrini uğurla ifadə etməyə

və onu həyata keçirməyə imkan vermədikdə xüsusilə aydın görünür.

Strateji səriştədən istifadə ideyası ingilisdilli alimlərin tədqiqatlarında fəal şəkildə inkişaf etdirildiyindən, bu növ səriştənin xüsusiyyətləri və məqsədi ingilisdilli insanların, yəni ABŞ və ABŞ-ın təhsil məkanına münasibətdə aydınlaşdırılır. Böyük Britaniya. Xarici metodoloqlar E.Tarone, S.Roberts (s. 71-74) əksər hallarda strateji səriştənin iki növünü fərqləndirirlər:

- mesajın tənzimlənməsi strategiyası;
- dil resurslarının genişləndirilməsi strategiyası (resurs genişləndirilməsi strategiyası).

Nitq mesajının tənzimlənməsi strategiyası mesajın formasının danışanın/dinləyicinin imkanlarına uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Xarici dil öyrənən insan başa düşməlidir ki, o, adətən istədiyini və ya istədiyini deyil, yalnız bacardığını söyləyir. Bu strategiya mesajın cüzi dəyişdirilməsini və ya qısaldılmasını nəzərdə tutur.

Dil resurslarının genişləndirilməsi strategiyası həm də natiqin öz dil imkanlarının məhdudiyyətlərini dərk etməsini nəzərdə tutur. Bununla belə, eyni zamanda, uğursuzluğa hazır olmaqla, o, hələ də fəal şəkildə söhbəti davam etdirməyə və nitq niyyətinin sonradan həyata keçirilməsi ilə həmsöhbətin anlayışına nail olmağa çalışır. Bu zaman o, tez-tez yardım üçün həmsöhbətinə müraciət edə bilər. Belə müraciət birbaşa formada, şifahi şəkildə ifadə edilə bilər (məsələn, What do you call....? What's the word...? English what's for....?) və ya dolaylı formada (pauzalar, xüsusilə pauzalar) ola bilər. tərəddüd, üz ifadələri, jestlər, baxışlar və s.)

Dolaylı forma mütləq birbaşa köməyə çağırışı əks etdirmir, bəyanatın aktiv daxili “yeni-dən planlaşdırılması” və zəruri dil vasitələrinin axtarışı yolu ilə problemi müstəqil həll etmək cəhdinin siqnalı ola bilər. Buraya çətin vəziyyətlərdə (dialogun iştirakçısı fikrini aydın şəkildə ifadə edə bilmədikdə və ya sadəcə deyəcək bir şeyi olmadığı zaman) diqqəti özündən yayındırmaq, həmsöhbətə çevirmək bacarığı da daxildir, məsələn: Yaxşı, mən deyiləm. əmin; Nə düşüürsən, A? B ilə razıyam; Bəs siz? və s.

Dil vasitələrinin genişləndirilməsi strategiyası müxtəlif texnikaların istifadəsini əhatə edir. Bunlara, məsələn:

- parafrazalar;
- yaxınlaşdırma;
- -danışıq doldurucuları;

- söz yaradıcılığı;
- paralingvistik vasitələr (mimika, jestlər, imitasiya və s.)

Xarici dildə ünsiyyət prosesində çətinliklərin həlli üçün sadalanan bütün üsullar tez-tez natiq tərəfindən kortəbii olaraq intuitiv olaraq, sadəcə ünsiyyət vəziyyətinin təsiri altında istifadə olunur.

İngilis dilin şifahi nitqin tədrisində tələbələrə kommunikasiyayönlü strateji səriştənin formalaşması prosesinin çətin vəziyyətdən çıxmaq üçün bu üsullardan istifadəyə keçmək məqsədəuyğundur

Kommunikativ yanaşmanın əsas ideyaları xarici dilin tədrisində strateji səriştədən istifadənin məqsədlərini müəyyən etməyə imkan verir:

1. Ünsiyyət vahidi nitq aktları – ifadələrdir (bəyanat, xahiş, sual və s.).

2. Nitq aktlarının seçilmə vahidi nitq niyyəti – natiqin fikrin məzmununu şifahi və ya yazılı formada çatdırmaq niyyətidir. Nitq niyyəti danışanın nitq davranışını təşkil edir və tənzimləyir.

3. Xarici dilin ünsiyyət vasitəsi kimi mənimlənməsi tələbələr arasında şifahi və qeyri-verbal ünsiyyət strategiyalarının formalaşmasını nəzərdə tutur.

Strateji səriştələrdən istifadə zamanı şəxsiyyətyönlü təlim prinsipi tələbələrin intensiv koqnitiv və emosional inkişafını, ümumi təhsil üfqlərinin genişlənməsini nəzərdə tutur. Fərdi meyl və imkanların inkişafı, öyrənilən mövzuya maraq aşılamaq. Bu prinsip ünsiyyət zamanı böyük çətinliklərlə həyata keçirilir. Zehni və fiziki gücün maksimum intensivliyi və mühüm həvəsləndirici amil kimi xidmət edir. Onun həyata keçirilməsi tələbələrin uzunmüddətli inkişafını, lingvistik istedadın, lingvistik təxminlərin, təhlil və sintez bacarıqlarının formalaşmasını, paralel biliklərin müqayisəsini və cəlb edilməsini əhatə edir.

İngilis dilin şifahi nitqin tədrisində tələbələrdə kommunikativ yönümlü strateji səriştədən istifadə etmək, dünyagörüşünün genişləndirilməsi,

tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələrini, şəxsiyyətlərini tanımaq və s.

Strateji səriştədən istifadənin kontekstindən biz müəyyən bir ixtisaslaşmanı başa düşürük, yəni bir neçə vəzifə eyni vaxtda həll edildikdə – ümumi təhsil və peşə oriyentasiyası – “biri digərinin kontekstində” (A.A. Verbitsky, s. 19-23) tələbələrin gələcək peşəsinə diqqət yetirmək. Həqiqətən, strateji səriştə onların gələcək peşəkar fəaliyyətinin modelinin formalaşmasına kömək edə bilər: görüşlərin, danışığın, konfransların təşkili. Alqı-satqı əməliyyatları və s.

Yuxarıda qeyd olunan prinsiplər tələbələrin strateji səriştələrindən istifadə üzrə iş sisteminin motivasiya və məzmun-proses komponentlərinin fəaliyyətini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Xarici dillərin tədrisində məzmun problemi bu gün metodologiya elminin ən aktual problemlərindən biri olmaqda davam edir.

DİL universitetdə İngilis dilinin şifahi nitqin tədrisində tələbələrdə kommunikativ yönümlü strateji səriştədən istifadə etmək, sahəsində sosial sifariş hazırda tələbələrin mənəvi sferasının inkişaf etdirilməsi, təhsilin humanist məzmununun artırılması, fənnin tədris potensialının daha dolğun şəkildə həyata keçirilməsi vəzifəsini qarşıya qoyur hər bir tələbənin şəxsiyyəti.

Buna görə də universitetdə İngilis dilin tədrisinin əsas məqsədi tələbənin mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə iştirak etmək və bu prosesdə müstəqil şəkildə təkmilləşmək qabiliyyətinə malik və həvəsli şəxsiyyətini inkişaf etdirməkdir.

Problemnin aktuallığı. Hal-hazırkı dövrdə, İngilis dilinin tədrisində tələbələrdə şifahi nitqin kommunikativ yönümlü strateji səriştəsinin formalaşması aktual problemdir. Eyni zamanda önəmli məsələdir.

Problemnin yeniliyi. İngilis dilini öyrənən tələbələrdə strateji səriştəsinin olması, onlarda dil bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və formalaşdırılması mümkün olur.

Problemnin praktik əhəmiyyəti. İngilis dilini öyrənən tələbələrdə şifahi nitqin inkişaf etməsi üçün müsbət təsir göstərəcək.

Ədəbiyyat

1. Астафурова Т.Н. Стратегии коммуникативного поведения и профессионально-значимых ситуациях межкультурного общения (лингвистический и дидактические аспекты) -Дис...доктора пед.наук. –М., 1997. –325 с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. –М.: Русский язык, 1980. –320 с.
3. Верещагин Е.М, Костомаров В.Г., (1988 с. 117-125). Язык и культура.–М.: МГУ. –1973. –232с.

4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г., 1990 с.26. Язык и культура.-Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. -4е изд.перераб. –М.: Рус.яз. –1990. –246с
5. Гез Н.И, Роль ситуативности в формировании речевой компетенции//сб .науч.трМГПИИЯ им. М. Тореца, –1979. –66 с.
6. Гез. Н.И 1979.с.66 Текст лекций по курсу «Методика обучения иностранным языкам в высшей школе» М.МГПИИЯ им.М.Тореца,1979.–210 с.
7. Исмаилова Д. А. Методика обучения диалогической речи современного английского языка на начальных курсах языковых вузов (I-II курсов). –Баку: Мутарджим, –2002. –248 с.
8. Исмаилова Д. А. Общетеоретические аспекты культуроведческого общения иноязычной коммуникативной практики учащихся //Иностранные языки в Азербайджане //, 2007, № 1. –с.55-64.
9. Костомаров В.Г., Верещагина (Е.М, 1988, с 117-125).Язык и культура. _М.:МГУ..197 –с .35-75).
10. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики –М.: Смысл, –1999. –191с.
11. Леонтьев А.Н. Национальные особенности коммуникации как междисциплинарная дисциплина. Объем. Задачи и методы этнопсихологии//национально-культурная специфика речевого поведения.–М.,1977. –с.8. 235 с.
12. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание.Личность. –М.,1977. –с. 74
13. Леонтьев А.Н. Национальные особенности коммуникации как междисциплинарная дисциплина. Объем. Задачи и методы этнопсихологии. //национально-культурная специфика речевого поведения. –М., 1977. –с.8.
14. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики.–М.:Изд-во МГУ, –1981.-4-е изд.-е –с. 312-320.

Redaksiyaya daxil olub: 08.12. 2025